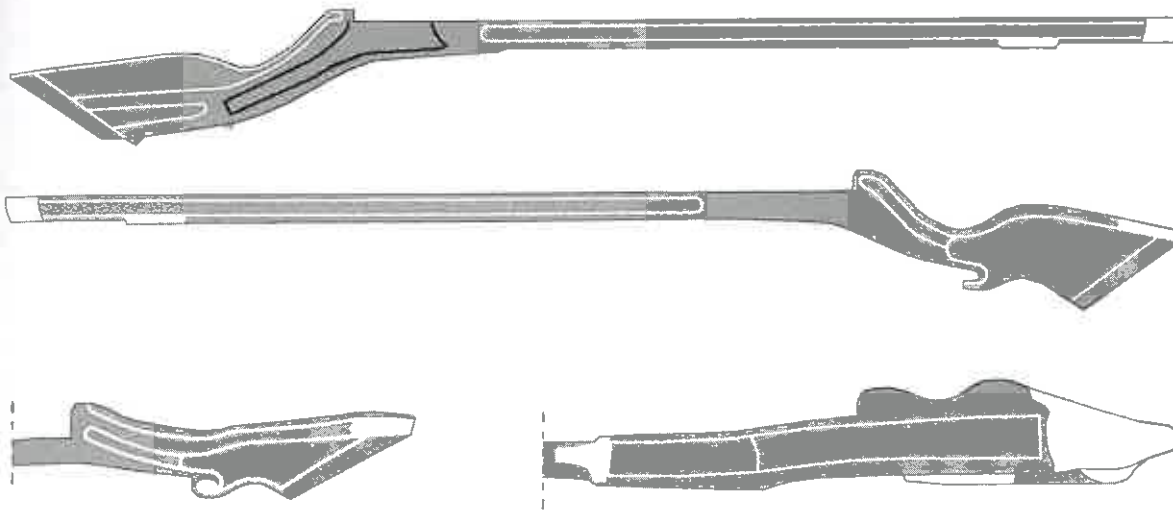

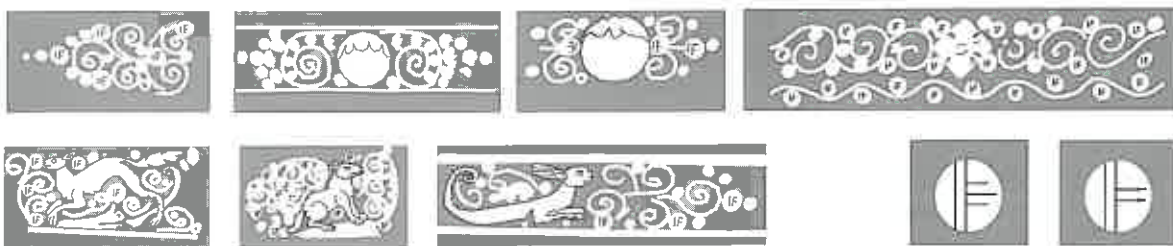
The image displays two highly decorative muzzle-loading rifles. The rifle on the left is primarily dark wood with intricate silver inlay on the trigger guard and forend. The rifle on the right is also dark wood but features extensive gold inlay, including a detailed scene of a stag and a doe on the forend. Both rifles have ornate, curved trigger guards and are shown against a plain white background.

Jan Kruczek

Rusznikarstwo
szkoły
cieszyńskiej

29. Pola łoża i kolby określone przez cienkie, kościane linie

30. Przykłady wici roślinnej. Poniżej, z prawej, charakterystyczne płamki-krażki (w powiększeniu)

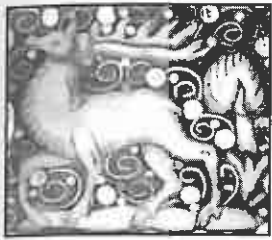
że w 1615 roku dwór ten ofiarował księciu cieszyńskiemu Fryderykowi Wilhelmowi (1601–1625) strzelbę roboty wymienionego rusznikarza, co pozwala sądzić, że była ona (i jej dekoracja) znana rusznikarzom cieszyńskim⁴⁶. W niektórych, rzadko występujących okazach cieszynek grupy figuralno-roślinnej nie spotykamy jednak opisanej wici, a różnej wielkości krążki stanowiące tło dla motywów figuralnych i roślinnych (por. il. 37 i 40).

Łoża cieszynek omawianej grupy zdobione są po bokach jednakowo (il. 31). Są one rytmicznie podzielone na krótsze odcinki okrągłymi lub romboidalnymi owocami nakrytymi pękiem sty-

31. Owoce i maski na łożach cieszynek. Poniżej drzeworyt Josta Ammana (z *Künstliche Wolgerissene New Figuren von allerlai Jagt und Weidwerck*, Frankfurt n. Menem 1592) przedstawiający polowanie na zające z psami i siecią oraz motyw psa ścigającego zająca na oprawie cieszynki

⁴⁶ Przykłady broni palnej: Blair 1974, poz. kat.101; Bosson-Géroudet-Heer 1969, poz. kat. 47; Reverseau 1982, 56. Grafika: Bartsch 1985, t. 23(10) nr 16; 1981, t. 9, nr 201–202, 208–209, t. 17(8), nr 92–93. Na temat strzelby dla Fryderyka Wilhelma por.: Stöcklein 1922; 117

Anonim

Virgil Solis

Tobias Stimmer

Flindt

Jost Amman

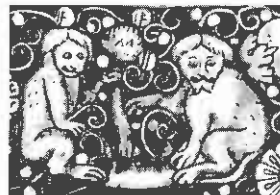
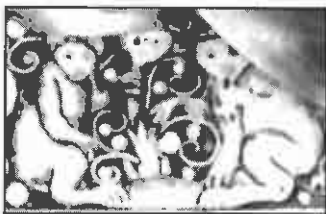
Hans Sebald Beham

Jost Amman

Anonim

Israel van Meckenem

Israel van Meckenem

41. Przykłady wzorów graficznych dekoracji cieszyńskiej. W ramach, motywy zdobnicze na broni palnej i prochownicach.

Następną grupę prochownic z dekoracją cieszyńską, stanowią prochownice z okrągłym pojemnikiem do prochu, który to kształt został przejęty z prochownic określanych jako niemieckie czy saskie i datowanych na okres od końca XVI po połowę XVII stulecia⁶⁷. Pojemniki tych prochownic (il. 75) zaopatrzone są u góry w kościaną tulejkę z zatyczką, zdobioną rowkami i pasami meandrów lub tulejkę metalową z ruchomą pokrywką na sprężynie, natomiast po bokach w dwa uszka, do których przywiązany jest rzemień czy sznur do zawieszania. Znajdująca się na prochownicach okrągłych dekoracja składa się najczęściej z rytowanych i czernionych kwiatów, rozet lub jabłek w otulinie ze stylizowanych liści, rzadziej spotkać można figury biegnących zwierząt. Wszystkie wymienione wyżej znajdują się na tle charakterystycznej dla wyrobów cieszyńskich spiralnej, nitkowatej wici z drobnymi krążkami. Płaskie medaliony pośrodku zdobione są rozetami kwiatowymi; niekiedy też głowami, ptakami czy herbami właściciela. Herb taki posiada np. prochownica przechowywana w Magyar Nemzeti Múzeum w Budapeszcie (nr inw. 59.7909)⁶⁸. Inkrustacja tych prochownic jest niewątpliwie najbliższą zdobieniom łoż cieszynek grupy kwiecistej, a w dalszej kolejności figuralno-roślinnej.

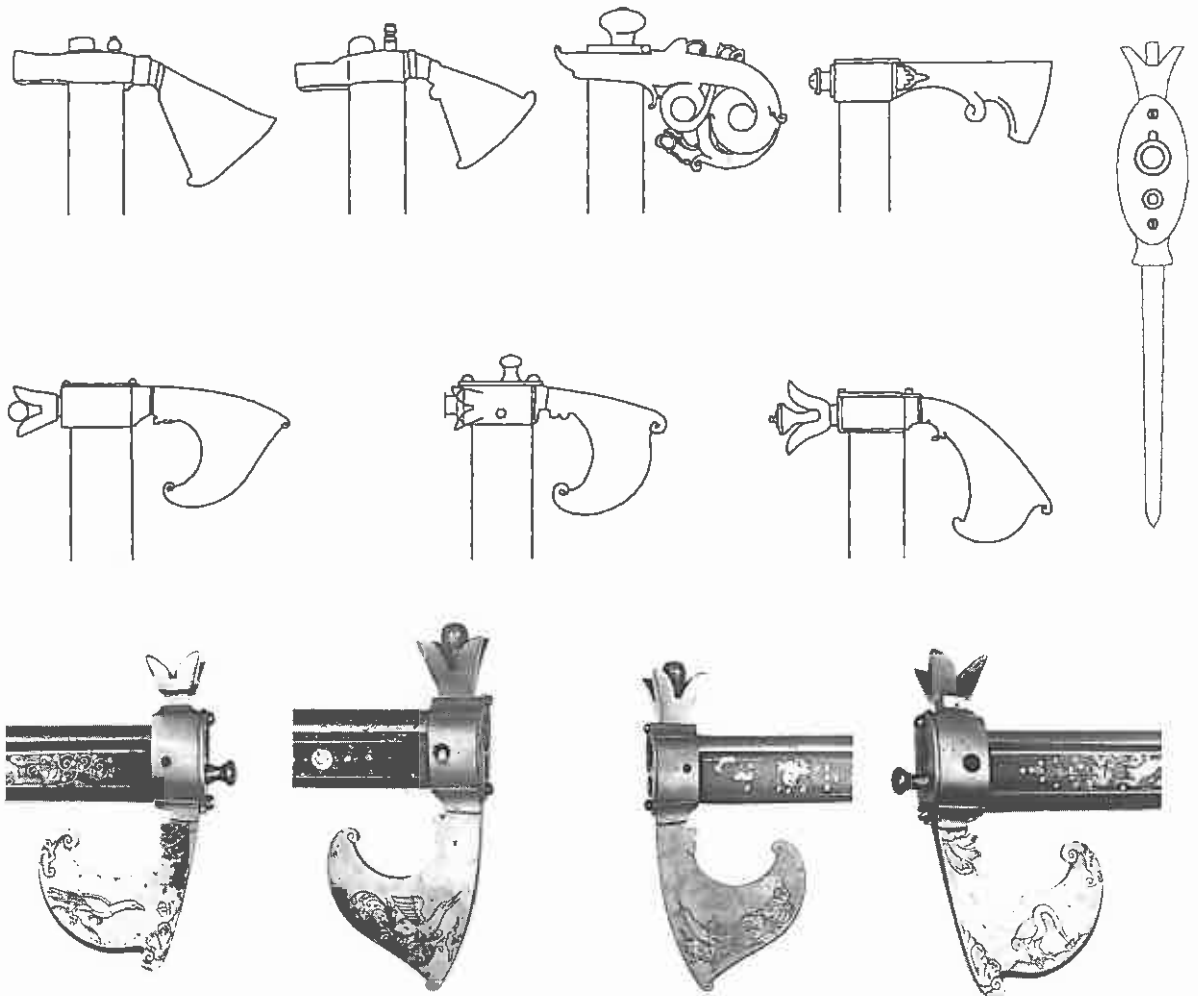

75. Prochownice okrągłe z dekoracją cieszyńską, poł. XVII w.: Musée d'Armes Liège, nr inw. MAL 10 335 (u góry z lewej, brak medalionu) i MAL 10135 S-Pa 12 (u góry z prawej) – Magyar Nemzeti Múzeum, Budapeszt, nr inw. 59.7910 (u dołu z lewej) – Muzeum Wojska Polskiego, Warszawa, nr inw. 1395 MWP* (u dołu z prawej)

⁶⁷ Przykłady prochownic z okrągłym korpusem łączonych z warsztatami niemieckimi por.: Blair 1974, poz. kat. 151; Mann 1962, t. II, poz. kat. A 1266 i A 1267

⁶⁸ Fuiński 1985, il. 40 i 41; tenże: 1994, nr 10, s. 23, poz. 25, Kalmár 1971, s. 229–231, il. 185a, 187a–d; Blair 1974, poz. kat. 151, 164

Osadzone na przodzie łoża i lufy, żelazne, a czasami mosiężne siekierki (il. 80) są zwykle lekko pochylone w dół. Mogą być prosto wykute na kształt trójkąta, posiadać ozdobnie wycięte krawędzie przypominając cizemkę lub przybierać niefunkcjonalną, ażurową formę (por. il. 81, 82). Płazy części siekierki są zdobione rytowaniami z przedstawieniem motywów roślinnych, drobnych zwierząt (np. zajęcy) czy ptaków (orzeł, czapla, gołębie). Żelężca siekierki zakończone są u góry prostym lub mającym formę kwiatowego kielicha młoteczką. Od góry, w pogrubionej części siekierki zw. osadą, widoczne są dwa okrągłe otwory z nałożoną nakładką na dwóch śrubkach; górny, większy, służy do pomieszczenia wylotu lufy, mniejszy poniżej, do wkładania i wyjmowania stempla ukrytego w kanaliku biegnącym w spodniej części łoża.

80. Kształty siekierki czekanów-pistoletów. Po prawej widok z przodu, poniżej zdobienia siekierki

Czekany-pistolety, których długość wynosi od ok. 65–85 cm, mogły być noszone w rękę bądź pełnić rolę (dłuższe) laski do podpierania. Za rękojeść służyła wygięta lekko w dół siekierka, a broń opierano o ziemię za pośrednictwem żelaznej kulki mocowanej – jak w cieszynkach – na zakończeniu łoża. Były też okazy, które miały łożo przedłużone o kawałek żelaznego pręta z kulką (il. 81). Czekany pełniły jednak przede wszystkim rolę broni obuchowej, przeznaczonej do zadawania uderzeń ostrzem siekierki lub młotkiem; można ich było używać także jako broni palnej, z której strzelano na wprost, trzymając czekan oburącz przed sobą czy zahaczając siekierką – jak w hakownicach – o fragment muru, burtę pojazdu czy inną podpórkę. Niektóre czekany cieszynskie, a mianowicie wyposażone jeszcze w schowany w łożu sztylet czy szpadę (il. 82), spełniały zadanie kłującej broni białej. Poza czekanem z dawnych zbiorów Zschillego i z Wojen-ského muzeum w Pradze (por. il. 81, 82), czekany ze sztyletem bądź głownią szpady posiadają jeszcze: Magyar Nemzeti Múzeum w Budapeszcie (nr inw. 54.1474) i Hofjagd- und Rüstkam-

102. Pistolety-pólhaki kołowe z częściową lub pełną dekoracją figuralno-roślinną opraw (od góry): para pólhaków, Cieszyn, ok. 1640 r., Armémuseum, Sztokholm, nr inw. AM 63208; para pólhaków, Cieszyn, ok. poł. XVII w., Muzeum Czartoryskich w Krakowie, nr inw. MNK XIV-89, 1-2. pólhak z ok. 1650 r., Musée d' Armes Liège, nr. inw. 10.247. Poniżej zdobione zamki i fragmenty luf pólhaków, Wallace Collection, Londyn, nr inw. A 1115 (po lewej) i A 1116 (po prawej)

4. Cieszynka zdobiona motywami figuralno-roślinnymi
Na lufie TR
The Royal Armouries w Leeds, nr inw. XII-1216
5. Toporek-pistolet skałkowy z motywem masek na łożu
Na lufie TR
Philadelphia Museum of Art w Filadelfii, nr inw. 1977-167-828
6. Para pistoletów kołowych zdobionych motywami figuralno-roślinnymi (por. il. 165)
Na lufach TR
Staatliche Kunstsammlungen, Drezno, nr inw. J 471 i J 472

Mistrz WK – może Wolder (Walder) Kaspar (wzm. 1622-1667)

1. Para pistoletów skałkowych z dekoracją cieszyńską. Maski zdobiące łożę i płaskie blachy zamkowe wskazują na czas powstania ok. 1670 roku (por. il. 105)

Na lufie WK

The Royal Armouries w Leeds, nr inw. XII – 740 i 741

Na broni cieszyńskiej, przede wszystkim strzelbach-cieszynkach, widnieje wiele sygnatur rusznikarzy i szyftarzy. Niestety, pozostają one nadal nierozwiązane, ponieważ nie da się ich powiązać z żadnym ze znanych mistrzów pracujących w Cieszynie. Są to następujące sygnatury, które można by łączyć z wytwórcami tj. rusznikarzami czy szyftarzami:

**Sygnatury
nierozwiązane**

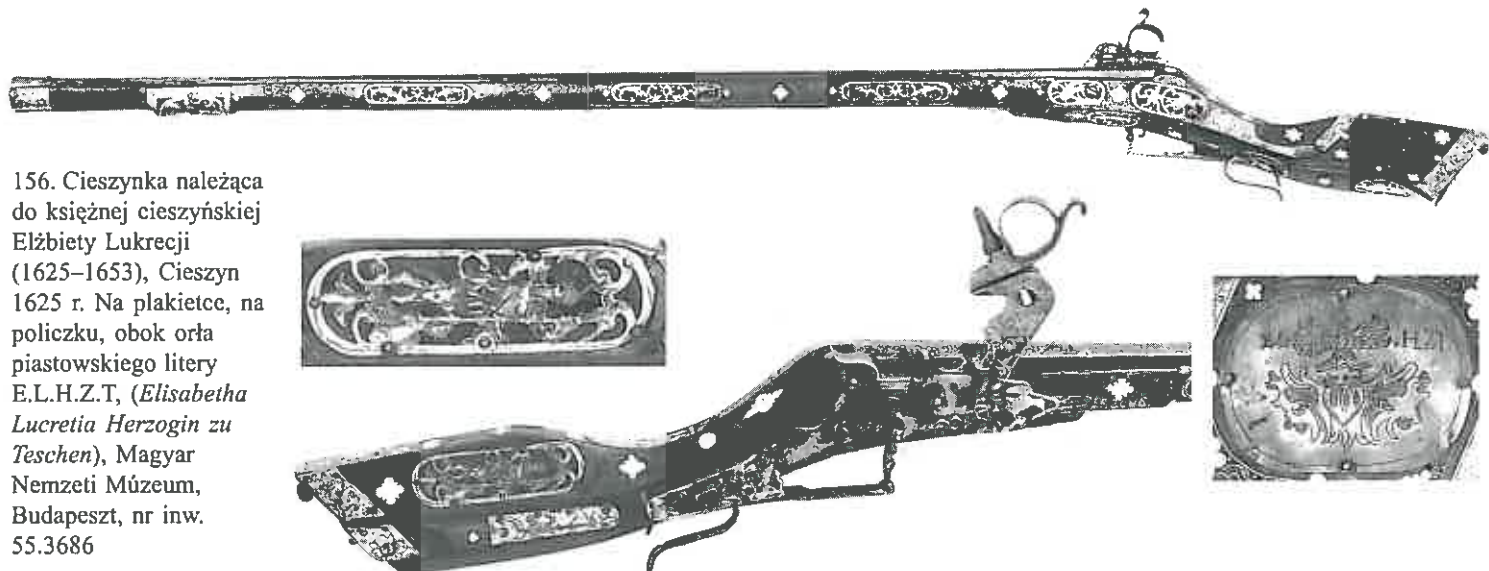
AA	GF	MI	SW
AD	GK	MK 	SZ
AxK	HCT	MN 	T
ANxSOSO	HH	MP 	TE
AW 	HI 4	MW 	TK
BZ? 	HI (lub KI)	ND?	V
CB	HR 	NK 	V z koroną
CL i żołędź	HS 	NS	VB i 2 ryby
CR	IN 	NV	VL
D	IP	PH przedzielone strzałą	W
F 	IS 	PM	WB
FI 	IV 	PR 	WG
FP 	KH?	PVG i trójliść 	WS
FPx	L	SF 	oraz trudne do odczytania:
FT (?)	MB 	SK 	
GC			

Obok wymienionych sygnatur spotykamy również należące do poszczególnych wytwórni lub wytwórców luf (np. A, HS, SVL, młotek – łączone z ośrodkiem w Suhl i   ), zamków (np. CB, GC, GO, JACOBUS, MIH) czy wreszcie właścicieli broni (np.   , FSS, ISS, I.Z.F., J.V.G., P.Z.D.C., S.W.V.B., Schöffel, Ż pod koroną = rodzina Żerotinów z Moraw) umieszczane przede wszystkim na lufach bądź łożach¹³³.

Nierozwiązane sygnatury są dowodem na to, że broń cieszyńską o charakterystycznej dekoracji naśladowano i robiono po innych miastach. Popularność wśród odbiorców, zwłaszcza cieszynek, niejako zmusiła rusznikarzy i szyftarzy spoza Cieszyna do ich kopiowania, a Cieszyn już od końca XVI stulecia nie był jedynym miejscem tej produkcji. Wspomniany przykład śląskiego Prudnika, gdzie rusznikarze już od 1580 roku robili ptaszniczki na sposób cieszyński, jest tego

**Naśladownictwo
broni cieszyńskiej**

¹³³ Sygnatury nierozwiązane zestawiono na podstawie: Dolinek-Durdik 1978-1981; Fuiński 1985 i 1994; Heer 1978 i 1979; Schedelmann 1972; Deutsches Jagdmuseum, 1981, 9. Sygnatura JACOBUS na wymienionej sprężynie głównej zamka (por. Joris 1976, 16) cieszynki z Musée d'Armes w Liège (nr inw. S 10246), którą można datować na drugą połowę XVII wieku należy być może do Jakuba Kaliwody (* ok. 1634-1714†)

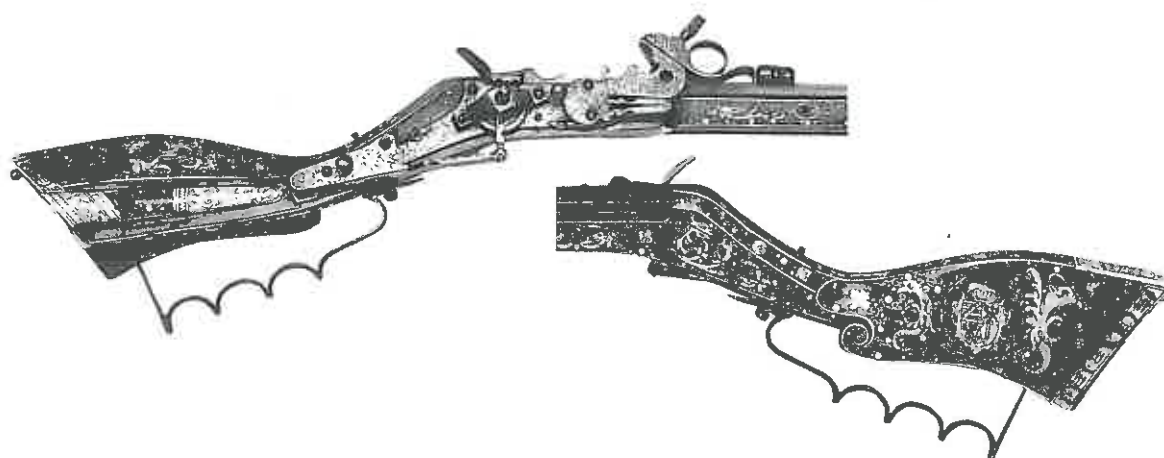

156. Cieszynka należąca do księżnej cieszyńskiej Elżbiety Lukrecji (1625–1653), Cieszyn 1625 r. Na plakietce, na policzku, obok orła piastowskiego litery E.L.H.Z.T, (*Elisabetha Lucretia Herzogin zu Teschen*), Magyar Nemzeti Múzeum, Budapeszt, nr inw. 55.3686

należy jako Elisabetha Lucretia Herzogin zu Teschen. Cieszynka ta posiada dość nietypową dekorację łoża, niespotykaną w innych egzemplarzach. Obok inkrustacji drutem mosiężnym i masą perłową, jej łoże i kolba zdobione są odlewającymi w mosiądzu, ażurowymi i złocnymi plakietkami z wyobrażeniami boga wojny – Marsa, scenkami myśliwskimi i stworami umieszczonymi na tle czerwonej tkaniny. Jak należy sądzić, w tym samym mniej więcej czasie tj. w okresie panowania Elżbiety Lukrecji (1625–1653†) cieszynki weszły w posiadanie opawskich książąt Liech-

157. Para cieszynek z herbami Liechtensteinów na policzkach, należąca zapewne do księcia Karola Eusebiusza von Liechtenstein, Cieszyn, lata ok. 1640–1650 (od góry): Slezské muzeum, Opawa, nr inw. A 297 i Victoria and Albert Museum, Londyn, nr inw. 2217–1855

564625 1-2)¹⁴⁾. O ile pistolety kapiszonowe Werlika są dość rzadko spotykane, to robione przez niego kapiszonowe dubeltówki myśliwskie występują częściej w różnych zbiorach muzealnych. Podobnie jak pistolety wyróżniają się one trawioną w motywy roślinno-zwierzęce dekoracją zamków i kolejnych elementów metalowych jak kominki, warkocze luf i trzewików kolb oraz osłon spustowych. Za przykłady posłużyć tu mogą dubeltówki (il. 193) ze zbiorów Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie (nr inw. 50817 MWP i 54525 MWP) o szczególnie starannej

193. Dubeltówki kapiszonowe, sygnowane K. WERLIK IN TESCHEN, Karol I. Werlik, Cieszyn, ok. 1860 r., Muzeum Wojska Polskiego, Warszawa, nr inw. 50817 MWP (u góry) i nr inw. 54524 MWP (u dołu)

dekoracji zamków oraz egzemplarz tegoż rusznikarza znajdujący się w Muzeum Plzen-sever w Mariańskiej Tynicy-Kralovicach (nr inw. 3178) z bogato złożonymi kominkami i zamkami. Inny okaz znajduje się w Muzeum Narodowym w Kielcach (nr. inw. MNKi/H/104). Jest on interesujący o tyle, że na spodzie jednej z luf znajduje się wybity znak próby stosowany w Liège w Belgii, który określa miejsce ich produkcji¹⁵⁾. Wszystkie wymienione egzemplarze są sygnowane na szynach luf i blachach zamkowych K. WERLIK IN TESCHEN (lub – jak na egzemplarzu kieleckim Teshen!). Dużym powodzeniem wśród myśliwych 2 połowy XIX stulecia cieszyły się dostarczane im przez Werlika odtłycowe dubeltówki systemu Lefauchaux (il. 194).

194. Dubeltówki systemu Lefauchaux, sygnowane K. WERLIK IN TESCHEN, Karol I. Werlik, Cieszyn, ok. 1860 r. (od góry): Muzeum Cieszyn, nr inw. MC/H/1829, MC/H/636 i MC/H/744

¹⁴⁾ Temesvary 1988, 90, poz. kat. 50; Silesia nr 22, 1889, 3 (warsztat Werlika); Silesia nr 19, 1889, 3 (informacja o zgonie Karola I Werlika)

¹⁵⁾ Latour 1981, 132-133, poz. kat. 70

70. Powder flasks with modest decoration, second half of the seventeenth century (from the left) - the Muzeum Narodowe in Wrocław, inv. no IX-1527; the Badisches Landesmuseum in Karlsruhe, inv. no D 109.
71. Powder flasks with carved decoration, second half of the seventeenth century, (on the left) - the Badisches Landesmuseum in Karlsruhe, inv. no D 113; the Muzeum Narodowe in Wrocław, inv. no IX-1526.
72. Powder flask with the scale motif in the Muzeum Wojska Polskiego in Warsaw; inv. no 3032 MWP* with the letters HK (probably Hans I Kaliwoda, Teschen) and the date 1664 (left) and inv. no 2742 MWP*.
73. Muskeeteer's powder flask with the Teschen decoration, about 1640. The Tiroler Landesmuseum Innsbruck, inv. no ES 3.
74. Musketeer's powder flask with the Teschen decoration, about mid-seventeenth century - the Severočeske Muzeum at Liberec, inv. no Z 483.
75. Round powder flasks with the Teschen decoration, mid-seventeenth century; Musée d'Armes in Liège, inv. no MAL 10335 (top left, lack of the medallion) and MAL 10135 S-Pa 12 (top right); the Magyar Nemzeti Múzeum in Budapest, inv. no 59.7910 (bottom left); the Muzeum Wojska Polskiego in Warsaw, inv. no 1395 MWP* (bottom right).
76. Czekan-axe with the Teschen decoration, Teschen?, mid-seventeenth century, the Muzeum Czartoryskich in Cracow, inv. no XIV 359.
77. Czekan-flint pistols, about 1670. Differences in the barrel's length; the Muzeum Wojska Polskiego in Warsaw, inv. no 603 MWP* (top); the Zamek Królewski on Wawel in Cracow, inv. no 4555.
78. Decoration of the czekan-pistol's barrel (a detail), about mid-seventeenth century, the Musée d'Armes in Liège, inv. no 10237.
79. Flint locks of the Teschen czekan-pistols.
80. Shapes of axes of czekan-pistols. To the right - the front view, below - decoration of axes.
81. Czekan-pistol with a dagger hidden in the stock and a rod beneath, second half of the seventeenth century, from the old collection of Zschille, after Forrer, pl. 215, item 1050.
82. Flint czekan-pistol with a small sword blade, about mid-seventeenth century - the Vojenské Muzeum in Prague, inv. no II 1398.
83. Examples of czekan-pistols' stock decoration. Beneath, ornaments of the stock finials.
84. Czekan-pistols from the third quarter of the seventeenth century with figural-foliolate stock decoration in a continuous or separated manner (from the top); the Mestské Múzeum in Bratislava, inv. no Z-316; the Hermitage in Sankt Petersburg, inv. no Z.O,6434; the Magyar Nemzeti Múzeum in Budapest, inv. no 54.2502; the Severočeske Muzeum at Liberec in the Czech Republic, inv. no Z 561; the Muzeum Narodowe in Wrocław, inv. no IX-1052.
85. Czekan-pistols with mask motifs on the stocks, last quarter of the seventeenth century (from the top); the Muzeum Narodowe in Wrocław, inv. no IX-1841; the Hermitage in Sankt Petersburg, inv. no 6435, and a fragment of the czekan-pistol's stock, the Muzeum Wojska Polskiego in Warsaw, inv. no 6185 MWP.
86. Axe-pistol with the match lock, about mid-seventeenth century, the Archbishop's Castle at Kroměříž, inv. no 747.
87. Axe-pistol, called the Walachian axe, in the Státní Zámek Opočno, the Czech Republic, inv. no 9703.
88. War hammers with flint pistols, late Königliche Gewehrhammer in Munich, after Jacobs, 1912-1914, ill. 24 (top); the Magyar Nemzeti Múzeum in Budapest, inv. no 54.2503.
89. Wheel-lock arquebuses with stocks decorated in the Teschen style, continuous manner of figural-foliolate motifs. All pieces are in the Metropolitan Museum of Art in New York (from the top): arquebus about mid-seventeenth century, inv. no 04.3.179; arquebus, third quarter of the seventeenth century, signed PK (Paweł Kaliwoda, Teschen) on the barrel, inv. no 32.75.119; arquebus signed IB 1688 on the barrel, with mask motif on the butt, inv. no 29.158.667.

182. Flint-lock gun, Johann Badura ?, Teschen, second quarter of the eighteenth century. The stock and a fragment of the butt taken from an older Tschinke, from the last quarter of the seventeenth century. The Teschen Museum, inv. no MC/S/2189.
183. Flint-lock arquebuses made by Jura Balcha, Hungary (Slovakia): with St. George on the butt's cheek, about 1745 and with the stock decoration in the so-called oriental style, 1744, the Hofjagd-und Rüstammer, the Kunsthistorisches Museum in Vienna, inv. nos G 527 and D 155.
184. Guns of the Wender system, Bielsko, last quarter of the eighteenth century, the Museum Zamkowe at Pszczyna, inv. no MP/S/1173 and MP/S/3127.
185. Members of the Burghers' National Guard (German: Nationalgarde) in 1848, watercolour, painted by Henryk Jastrzębski, Teschen, the Teschen Museum, inv. no MC/S/1840.
186. Heavy target rifle signed REISINGER TESCHEN on the barrel, made by Alois Reisinger, Teschen, about 1840. The Teschen Museum, inv. no MC/H/653.
187. Flint-lock double-barreled gun signed *Wissneker* and *in Skotschaw* on the lock plates, made by Josef Wissneker, Skoczów (later Teschen), about 1835, the collection of Clay P. Bedford, after Gusler-Lavin, 1977, cat. item 66.
188. Percussion target rifle signed J.WISSNEKER IN TESCHEN on the barrel, made by Josef Wissneker, Teschen about 1860. The Teschen Museum, inv. no MC/H/770.
189. Percussion double-barreled gun signed JOS.WISSNEKER IN TESCHEN on the barrel, made by Josef Wissneker, Teschen, about 1860. The Teschen Museum, inv. no MC/H/738.
190. Target rifle signed G.KOLL TROPFAU, made by Georg Koll (father), Opava (earlier Teschen), 1876 (beneath, signature of Georg Koll Jr., Opava). The Slezské Muzeum at Opava, inv. no A 189.
191. Containers for detonators, the firm Chowanetz-Barth, Teschen, about 1840. The Teschen Muzeum, inv. nos MC/H/1982 and MC/H/1983.
192. Pair of percussion pistols signed WERLIK IN TESCHEN (top) and percussion pistol signed C.WERLIK IN TESCHEN (bottom), made by Karol I Werlik, Teschen about mid-nineteenth century, the Magyar Nemzeti Múzeum in Budapest, inv. no 56.4625; 1-2, the Narodni Muzeum in Prague, inv. no 158.878.
193. Percussion double-barreled guns signed K.WERLIK IN TESCHEN, made by Karol I Werlik, Teschen, about 1850, the Muzeum Wojska Polskiego in Warsaw, inv. no 50817 (top) and inv. no 54525 MWP (bottom).
194. Double-barreled guns of the Lefauchaux system signed K.WERLIK IN TESCHEN, made by Karol I Werlik, Teschen about 1860 (from the top); the Teschen Museum, inv. nos MC/H/1829, MC/H/636 and MC/H/744.
195. Target rifles (at the bottom with double cheeks) signed C.WERLIK IN TESCHEN and K. WERLIK IN TESCHEN (bottom), made by Karol I Werlik, Teschen, about 1880; the Teschen Museum, inv. nos MC/H/798 (top) and MC/H/647.
196. Diploma for Karol I Werlik awarded at the Exhibition of Art and Applied Art at Opava in 1888, the collections of the Teschen Library, Teschen, sign. TLC 2781.
197. House and workshop of Karol I Werlik in Teschen, Mennicza Str.147. Plan of 1883, the State Archives in Teschen, AMC 1611.
198. Advertisement of the Cracow firm DIANA dealing in arms looking for pupils of Karol I Werlik, *Gwiazdka Cieszyńska* (Teschen Star), 18 July, 1885, no 29, p.304.
199. Target rifle of Werndl system signed C. SPIEGEL IN TESCHEN, made by Karol Spiegel, Teschen, about 1880, the Vojenské Muzeum in Prague, inv. no IV-1009.
200. Double-barreled guns of Lancaster system signed C. WERLIK IN TESCHEN, Karol III Werlik, Teschen, about 1890-1900, the Vojenské Muzeum in Prague, inv. no IV-1102 (top) and the castle of Ohrada near Hluboka in the Czech Republic, inv. no 64.689.
201. Design of a new workshop of Edward and Richard Werliks at Mennicza Str.147. The plan dated 8. May, 1890. The State Archives in Teschen, sign. AMC 1611.